

Albánie po smrti Envera Hoxhy

V podmínkách předem vyřešené nástupnické otázky a plné kontroly režimu nad obyvatelstvem nevyvolala smrt Envera Hoxhy žádný vnitropolitický otřes. Pokračovatel Ramiz Alia, který svého těžce nemocného učitele a vůdce v posledních třech letech jeho života fakticky nejen zastupoval, ale i nahrazoval, připojil nyní k svému dosavadnímu úřadu předsedy prezidia Lidového shromáždění i funkci nejvyššího představitele strany, generálního tajemníka ASP (albánská strana práce), do níž byl jednomyslně zvolen 13. dubna 1985 ještě před pohřbem Envera Hoxhy. Spíše generální funkci předsedy Generální rady Demokratické fronty převzala vdova po zesnulém diktátorovi, Nexhmie Hoxhová. Praktické kroky Ramize Alii však naznačovaly, že i když je věrný enverovsko-stalinistickému systému přesto se nemíní slepě řídit rigidními příkazy zemřelého diktátora a zamýšlí prosazovat poněkud odlišné priority a méně násilné formy postupu. Prvořadým zdrojem jeho znepokojení se stal krajně neuspokojivý hospodářský vývoj země. Nejpatrnější byl tento proces v oblasti zemědělství, a tak důsledkem nepříznivého vývoje se stalo opětné zavedení přidělového hospodářství. Přesto, že si osvícený Ramiz Alia nepochybně uvědomoval vážnost situace, neměl v úmyslu podniknout radikální kroky, nezbytné k dosažení její nápravy (zákaz přijímání zahraničních úvěrů). Jejich uskutečnění by totiž předpokládalo zásadní rozchod se základními principy učení Envera Hoxhy a mohlo by ve svých důsledcích otřást základy režimu i jeho osobním mocenským postavením. Rozhodl se proto postupovat cestou uskutečňování dílčích a polovičatých nápravných opatření. Oživení a rozšíření záhumenkovského hospodaření členů zemědělských družstev a tolerování znovuotevření volného družstevního trhu se zemědělskými produkty, dovoz nedostatku spotřebního zboží z ciziny. Paralelně se zaváděním ekonomických a sociálních „novinek“ došlo ze strany vedení i k částečnému zmírnění vnitropolitického teroru a k uvolnění atmosféry. Na základě dvou amnestií byl propuštěn z vězení a táborů nucených prací větší počet politických vězňů. Státní bezpečnost „Sigurimi“ omezila kontrolu nad obyvatelstvem v zájmu odstranění nespokojenosti mládeže, která představovala početně nejsilnější složku ve věkové skladbě domácího obyvatelstva. Režim upustil od dodržování socialistické podoby účesů, oblečení, chování i zábavy – poskytl mladým lidem větší volnost. Zmírnění ideologického tlaku na mládež i inteligenci a částečné uvolnění kontroly nad tiskem a literaturou ovšem nejen neodstranilo výhrady těchto vrstev vůči režimu, naopak probudilo jejich touhu po navázání kontaktů s cizinou, po dosažení životní úrovně existující v západních zemích a po získání skutečné svobody.

Dobré zahraniční styky v tomto období měla Albánie s Řeckem, dále s Německou spolkovou republikou – když po bilaterálních jednáních dospěly obě strany k dohodě o navázání diplomatických styků). Vztahy s Itálií byly narušovány procesem šesti sourozenců Popajových – politický azyl žádali na italském vyslanectví v Tiraně. Omezujícím faktorem vztahů s Jugoslávií byl nepříznivý vývoj událostí v její autonomní oblasti Kosovo – vztahy Srbů a kosovských Albánců se vyhrocovaly. Albánie měla dlouhodobé obchodní smlouvy uzavřené s většinou evropských komunistických států na léta 1986–1990. Na popud Moskvy se snažily dosáhnout opětovného přiblížení této země k sovětskému bloku. V tomto období většina evropských komunistických států znovu normalizovala své diplomatické styky s Albánií na úrovni velvyslanců. Na opětovné sblížení s RVHP a Varšavské smlouvy však Aliovo vedení nebylo ochotno v žádném případě přistoupit.

Ramiz Alia se rozhodl upustit od hoxovského odmítavého postoje k jakýmkoliv kontaktům a zapojil Albánii do procesu regionální mezi balkánské součinnosti.

Cesta do ciziny představovala nadále pro občany Albánie privilegium, kterého se dostalo jen omezenému počtu kádrově pečlivě prověřených lidí, kterým byla buď povolena návštěva

příbuzných za hranicemi, nebo kteří tam byli oficiálně vysíláni za účely studijní specializace nebo praxe.

K nejvýznamnějšími přetrvávajícím rysům albánské zahraniční politiky patřila totální negace obou světových supervelmocí.

Rozklad a pád komunistického režimu

Albánské vedení věřilo, že pád komunistických režimů ve střední, východní a jihovýchodní Evropě nemůže mít vliv na osud Albánie. Ve svých kalkulacích vycházelo z přesvědčení, že v podmínkách dlouhodobé izolace země od vnějšího světa si nadále uchová plnou moc nad domácí společností a dokáže ji uchránit od rozkladných vlivů nepřátelských antikomunistických idejí. V tomto přesvědčení ho utvrzovala i okolnost, že v zemi neexistovala žádná organizovaná opozice ani disidentské hnutí. Předpoklady, z nichž albánská mocenská elita vycházela, se však v praxi nepotvrdily. Krach komunistických režimů vyvolal v domácí společnosti míru všelidové nespokojenosti s domácími hospodářskými, sociálními i politickými poměry v zemi i s počínáním režimu ve vztahu k zahraničí.

Proti tomu se režim postavil zaváděním reformních opatření, která měla vzbudit dojem, že strana z vlastní iniciativy usiluje o demokratizaci země, aniž by však přitom zpochybnila základy komunistického zřízení. Albánské stranické a státní vedení přistoupilo k decentralizaci hospodářského plánování a řízení, umožnilo částečnou obnovu soukromého maloobchodu, odstranilo cenovou kontrolu u některých druhů zboží, souhlasilo s investicemi zahraničního kapitálu v zemi, vrátilo družstevníkům jejich kolektivizované hospodářské zvířectvo a zaručilo dělníkům, kteří ztratili práci, 80 % jejich dosavadní mzdy. Ceny základních potravin neměly být zvyšovány, stejně jako nájmy bytů. Mezi trestné činy přestalo být zahrnováno uplatňování náboženské víry. Pokus o útěk do ciziny nebyl kvalifikován jako vlastizrada, ale pouze jako trestný čin nedovoleného opuštění republiky. Součástí upevňování komunistického režimu byla i obnova diplomatických styků se Sovětským svazem, Spojenými státy a Velkou Británií, vedení bylo ochotno spolupracovat s OSN a zapojit se do jejích programů.

Představa Ramize Alii, že zmíněné demokratizační kroky umožní režimu pacifikovat nespokojenost širokých vrstev obyvatelstva a zajistit si jejich loajalitu do budoucna, se ale projevila jako zcela iluzorní. V řadách inteligence, studentské i dělnické mládeže sílilo rozladění nad neochotou komunistické elity vzdát se uplatňování vedoucí úlohy Albánské strany práce a připustit existenci nekomunistických stran.

Míru nedůvěry veřejnosti prohloubily masové nepokoje, které propukly v Tiraně počátkem července 1990. Impuls k nim zvdaly pověsti o tom, že úřady nemíní v praxi přidržovat ustanovení dekretu o právu všech albánských občanů na cestování do zahraničí a že jsou ochotny údajně vystavit pasy pouze pro 15 000 osob. Přes to, že albánská bezpečnost rozehnala tyto demonstrace, podařilo se 6 000 demonstrantů proniknout do zastupitelských úřadů 17 cizích zemí včetně Československa a nalézt zde útočiště. Tato událost také poškodila pověst Ramize Alii jako zapáleného reformátora bojujícího za demokratizaci země.

Přes veškeré snahy Ramize Alia o demokratizaci, které spočívaly v obnovením soukromého sektoru ve sféře řemesel a maloobchodu, zvýšení platů a obnovení styků s velmocemi se poměry stále více vyvíjely v jeho neprospěch. Zhoršující se hospodářská situace, pokles pracovní disciplíny, snížení životní úrovně většiny obyvatel a další negativní vlivy vyústily v nový výbuch masové nespokojenosti. Alia se pokusil s demonstranty navázat spojení prostřednictvím Saliho Berishe (člen ASP). Ten se však rozhodl využít šance na prosazení změn v politickém systému státu a místo přesvědčování demonstrantů se jednoznačně přidal na jejich stranu. Na urychleně svolaném plénu ASP bylo přijato usnesení, které připouštělo ustavení „nezávislých politických organizací“ a tak následujícího dne bylo v Tiraně ustanoveno první nekomunistické seskupení v poválečných dějinách země –

Demokratická strana Albánie. Brzy vznikly další politické organizace. Již během několika následujících dnů, týdnů a měsíců se zrodilo pět dalších politických subjektů: Strany republikánská, agrární, ekologická, Strana Národní jednoty a sdružení Omnia (obhajoba zájmu minoritních Řeků v Albánii). Vznik nových stran byl také impulsem pro další výbuch nespokojenosti mas s bídnou hospodářskou a sociální situací a dlouho potlačované nenávisti vůči komunistickému režimu. Tyto nepokoje opět doprovázely vandalské a destruktivní činy a důsledkem bylo umocnění krize a hospodářský úpadek země. Zhoršující se sociální podmínky utvrdily mnoho lidí v touze odejít ze země. V průběhu této druhé vlny exodu do ciziny uprchlo do sousedních zemí po souši do Řecka či po moři do Itálie kolem 10 000 lidí.

Reformisté v řadách ASP vytýkali nejvyššímu představiteli strany a státu, že k uskutečňování demokratizačních reforem přistupuje polovičatě a opožděně. Konzervativní křídlo strany ho zas hanilo z nedostatečné obhajoby dědictví Envera Hoxhy a z toho, že svou politikou ústupků vede zemi do anarchie a chaosu.

Parlamentní volby z 31. března a 6. dubna 1991, které představovaly první pluralitní měření politických sil v Albánii po 68. letech, přinesly kupodivu opět rozhodující úspěch ASP. Pro demokratickou stranu hlasovalo 38 % voličů. O zbytek hlasů a šest poslaneckých míst se rozdělilo seskupení Omnia, které získalo 2 % a Národní výbor veteránů s jedním křeslem v parlamentu. Ostatní politické subjekty včetně Republikánské strany vyšly z těchto voleb naprázdno. Výsledky voleb přesvědčivě prokázaly politickou polarizaci mezi venkovem a městským prostředím a napomohly k jejímu dalšímu prohloubení. Zatímco ve venkovských oblastech dosáhli komunisté drtivého vítězství, ve městech utrpěli zřetelný neúspěch.

Dne 30. dubna 1991 proběhla v parlamentě volba prezidenta republiky. Hlavou státu se podle očekávání stal generální tajemník ASP Ramiz Alia. Všichni poslanci opoziční Demokratické strany volbu prezidenta republiky bojkotovali. Vítězství ASP však nevedlo k žádné stabilizaci poměrů. Ekonomika země pokračovala ve svém úpadku, městské obyvatelstvo zápasilo stále obtížněji s nedostatkem i těch nejzákladnějších potravin. Důsledkem byla první stávková akce, do níž se celkově zapojilo až 350 000 osob především z řad dělníků a pracovníků dopravy. V průběhu druhé poloviny května prakticky ochromily život země. Stávkující bojovali nejen za svá sociální práva, ale vystupovali zřetelně na podporu požadavků Demokratické strany. Vedení ASP dospělo k trpkému zjištění, že ani s pomocí parlamentní většiny není schopno zvládnout zhoršující se situaci v zemi a že v zájmu ukončení generální stávky bude nutné jednat s opozicí.

Vláda národní stability

Vůdcové demokratické strany přistoupili na jednání s ASP, ale svou spoluúčast na řízení státu s komunisty podmínili demisí stávající vlády. V červnu na sjezdu ASP bylo schváleno přejmenování strany na Socialistická strana Albánie (předseda – Fatos Nana). Konzervativci, kteří se nemínili ani verbálně ztotožnit s linií Socialistické strany, z ní vystoupili a založili si vlastní Komunistickou stranu Albánie, politický subjekt se zanedbatelným potenciálem vlivu na domácí veřejnost. Koaliční vláda vyhlásila reformní program zahrnující privatizaci malých podniků, liberalizaci cen, odstranění řady překážek bránících zahraničnímu obchodu a zavedení nového finančního systému (došlo i ke zrušení státní bezpečnosti – Sigurimi). Koaliční vládě se však nepodařilo stabilizovat poměry v zemi. Hospodářský úpadek pokračoval, a dokonce dospěl do stádia hraničícího s rozkladem hospodářského života. Nedostatek potravin a dalšího zboží základní spotřeby nabýval hrozných rozměrů a spolu s dále rostoucí nezaměstnaností opět vytvářel předpoklady pro novou eskalaci nespokojenosti širokých vrstev obyvatelstva. Zhoršovaly se bezpečnostní poměry a zvyšovala se kriminalita. Docházelo k vykrádání státních skladů potravin i malých obchodů. Řádění zločineckých gangů nabylo v různých částech země velkých rozměrů. Spousta lidí volilo jako východisko z hladu odchod do ciziny (Itálie). Západní státy nemínily

za stávající nestabilní situace poskytovat ve větším rozsahu Albánii úvěry a půjčky a byly ochotny vyjít vstříc pouze volání Tirany o humanitární pomoc (USA a Evropské společenství, Itálie)

Oba hlavní domácí politické subjekty se navzájem obviňovaly z vyvolání anarchie a chaosu. Demokratická strana v čele se Salim Berishou se dala do boje proti komunismu a snažila se získávat ostatní nekomunistické subjekty na svoji stranu. Reprezentanti Socialistické strany se snažili čelit obvinění z kryptokomunismu také tím, že upozorňovali na aktivní komunistickou minulost svých politických protivníků, především vůdce Demokratické strany Saliho Berishy... Šance postkomunistické Socialistické strany, že v březnu roku 1992 v parlamentních volbách zopakuje vítězství se výrazným způsobem snížila. Její vůdcové pozbyli kontrolu nad státním rozhlasem i televizí, nemohli se spolehnout ani na podporu ozbrojených sil i policie a přišli o velkou část finanční zdrojů, neměli na své straně náklonnost ciziny, ztratili vliv na venkovské oblasti a nemohli kalkulovat s tím, že většina občanů ze strachu z represí odevzdá ve volbách své hlasy.

Naděje Berishových demokratů na úspěch se naproti tomu pronikavě zvýšily. Demokratická strana se těšila materiálních i finanční podpoře ciziny. Rozšířila svou organizační základnu do všech částí země včetně venkova, získala významný vliv v rozhlasu a televizi. Získala vliv zásluhou angažovanosti svého charismatického vůdce vyvolat u většiny voličů dojem, že je schopna i ochotna zlepšit jejich život a povznést Albánii.

Parlamentní volby proběhly ve dnech 22. a 29. března 1992 a skončily jednoznačně vítězstvím pro Demokratické strany. Socialistické straně naproti tomu dalo svou důvěru pouze 25 % hlasujících. Zbývající hlasy připadly Sociálně demokratické straně, Svazu pro lidská práva, Republikánské straně a v zanedbatelné míře i dalším stranám. Výsledky voleb nepříznivé Socialistické straně, přiměly Ramize Aliu, nacházejícího se v té době již v politické izolaci, 3. dubna 1992 k abdikaci z funkce prezidenta republiky. Zanedlouho poté nový albánský parlament zvolil do funkce hlavy státu přesvědčivým způsobem vůdce Demokratické strany a klíčového strůjce jejího volebního vítězství Saliho Berishu. V čele Albánie poprvé v její poválečné historii stanul politik hlásící se k nekomunistické orientaci, jakkoli s komunistickou minulostí. Komunistická éra dějin země se touto událostí definitivně uzavřela.